

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Competiestrijd in de Muziektempel. Een zakelijke geschiedenis van het Concertgebouworkest

Koopman, B.C.

Citation

Koopman, B. C. (2018, June 5). *Competiestrijd in de Muziektempel. Een zakelijke geschiedenis van het Concertgebouworkest*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/62815>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/62815>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/62815> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Koopman, B.C.

Title: Competiestrijd in de Muziektempel. Een zakelijke geschiedenis van het Concertgebouworkest

Issue Date: 2018-06-05

BEKNOPTE CHRONOLOGIE 1882-2008¹⁰⁰⁶

1882

Oprichting 'Naamloze Vennootschap het Concertgebouw'.

1888

11 april: inwijding Het Concertgebouw door een ad hoc orkest o.l.v. Viotta.

3 november: eerste concert door het Concertgebouworkest (64 musici).

Aantreden Willem Kes als eerste chef-dirigent (1888-1895).

1889

Aanvang tuinconcerten.

1890

Willem Hutschenruyter administrateur (daarvoor adjunct-administrateur).

1895

Eerste buitenlandse concert (Brussel).

Aantreden Willem Mengelberg als tweede chef-dirigent (1895-1945).

1899

Oprichting Sempre Crescendo, de eerste belangenvereniging van orkestleden.

1910

Gemeente Amsterdam verstrekt eerste subsidie, te besteden in 1911.

1915

Oprichting Vereniging 'Het Concertgebouworkest' (opvolger Sempre Crescendo).

1918/19

Het Rijk verstrekt voor het eerst subsidie aan het orkest.

1919/20

Concertgebouworkest uitgebreid tot negentig leden.¹⁰⁰⁷

Provincie Noord-Holland verstrekt voor het eerst subsidie aan het orkest.

1920

Mahler Feest rond 25-jarig jubileum van Mengelberg leidt tot internationale erkenning.

1925

Rudolf Mengelberg artistiek leider, vanaf 1936 algemeen directeur Concertgebouw.

¹⁰⁰⁶ Dank aan Giskes. Zie ook: Khalifa e.a. (red.), *Bravo! 125 jaar Het Concertgebouw en Koninklijk Concertgebouworkest* (Amsterdam 2013) 305-321.

¹⁰⁰⁷ In 1948 telde het orkest 102 musici; in 1970 waren er 121 leden.

1926

Eerste grammofoonopnamen van het Concertgebouworkest.

1934

Oprichting Nederlandse Vereeniging 'Concertgebouwwrienden' (van gebouw en orkest).

1941/42

Joodse orkestleden ontslagen, namen en portretten Joodse componisten verwijderd.

1945

Aantreden van Eduard Beinum als derde chef-dirigent (1945-1959).

SPLITSING GEBOUW EN ORKEST

1952

Ondertekening oprichtingsakte 'Nederlandse Orkeststichting, gevestigd te Amsterdam'.

1954

Eerste intercontinentale tournee (naar de VS en Canada).

1955

Marius Flothuis artistiek leider (1955-1974).

1955

Instelling van een artistieke commissie ter advisering van de artistiek leider naast de dirigent.

1959

Piet Heuwekemeijer directeur (1959-1967).

1961

Aantreden Bernard Haitink als vierde chef-dirigent (1961-1988)

1963

Oprichting Stichting Donateurs van het Concertgebouworkest.

1968

Van Dantzig zakelijk leider (1968-1983).

1974

Hein van Royen artistiek leider, vanaf 1983 t/m 1991: directeur/artistieke directeur.

1979

Laatste subsidiebijdrage Provincie Noord-Holland.

1982

Martijn Sanders procuratiehouder Concertgebouw (pers. titel: directeur, later alg. directeur)

1988

Aantreden Riccardo Chailly als vijfde chef-dirigent (1988-2004).

1989

Oprichting Stichting Financiering Concertgebouworkest ten behoeve van sponsoring.

1989

Cees Hagenbeek zakelijk directeur (1989-1992).

1990/91

Stichting Donateurs nieuw leven ingeblazen: particuliere schenkers verenigd in het Gouden Gilde, professionals in De Salon, directeuren/ grootaandeelhouders in d'Onderneming.

1990/92

Afwikkeling boedelscheiding tussen gebouw en orkest.

1992

Willem Wijnbergen zakelijk directeur (1992-1998).

1993

Jan Zekveld artistiek directeur (1993-1996).

1995

Concertgebouw organiseert Mahler Feest.

1997/2011

Oprichting buitenlandse vriendenkringen.

1998

Jan Willem Loot algemeen directeur (1998-2008).

1999

Joel Ethan Fried adjunct-directeur artistieke zaken.

2001

Orkestbezetting opgerekt van 115 tot 120 musici.

2004

Aantreden Mariss Jansons als zesde chef-dirigent (2004-2015).

Lancering eerste cd van het eigen label RCO Live.

2006

Simon Reinink algemeen directeur Concertgebouw.

2008

Jan Raes algemeen directeur Concertgebouworkest.

2011

David Bazan adjunct-directeur zakelijk.

BIJLAGE I

Reorganisatie Schema voor de N.V., ontworpen door Rudolf Mengelberg¹⁰⁰⁸

Het Orkest dient te worden ondergebracht in een Stichting, het Bestuur der Stichting bestaat uit:

- 2 vertegenwoordigers van het Rijk
- 2 vertegenwoordigers van de Gemeente Amsterdam
- 2 vertegenwoordigers van de N.V. Het Concertgebouw
- 2 vertegenwoordigers van het Orkest
- En evt. nog enkele andere leden

De Stichting zetelt in een eigen gebouw. De gehele administratie van het Orkest wordt daar geconcentreerd. De Stichting is belast met:

- de samenstelling van het orkest
- de salariëring der orkestleden
- de pensionering der orkestleden
- alle persoonlijke kwesties der orkestleden
- de verhuring van het Orkest aan de verschillende verenigingen (o.a. de verdere exploitatie van het orkest: Radio, grammofoon, reizen enz.), ook aan de N.V. Het Concertgebouw.

Het Concertgebouw N.V. engageert het orkest voor een bepaald aantal abonnementsconcerten, ca. 30; voorts evtl. Voor de Beethovencyclus en de *Matthäus-Passion*. Als honorarium zou in aanmerking komen het bedrag dat op het ogenblik als norm bij de verhuring van het orkest geldt, zijnde ± f 2000,- per concert.

Dirigenten, solisten en programma's dezer concerten worden in gemeenschappelijk overleg tussen de N.V. en de Stichting vastgesteld.

Abonnementsconcerten

De organisatie van de abonnementsconcerten berust bij de N.V. Deze engageert en betaalt afzonderlijk orkest, dirigenten en solisten. De Stichting levert het orkest speelklaar in de nodige bezetting.

Volksconcerten

De Volksconcerten worden door de Stichting of door de Gemeente georganiseerd, hetzij in het Concertgebouw, het zijn in één der grote zalen, zoals RAI-gebouw of Apollohal. Desgewenst kan de N.V. zich evtl. Ook met deze organisatie belasten bij wijze van concertdirectie.

Concerten buiten Amsterdam

De Stichting voert de onderhandelingen, sluit de contracten af en regelt de nodige reizen enz. Een uitzondering zou gemaakt kunnen worden wat de concerten te 's -Gravenhage betreft. Deze concerten zouden door de N.V. in opdracht van de Stichting kunnen worden geadmistreerd, waarbij de inkomsten onder aftrek van vergoeding der administratiekosten enz. aan de Stichting zou kunnen komen.

¹⁰⁰⁸ SAA toegangsnummer 1089 (CG) notulen d.d. 16 februari 1950. Zie ook: Giskes, 'De geschiedenis' in: Flothuis (red.) *Waar bemoei je je mee*, 86-88. En tevens: Nothenius, 'De periode Van Beinum', 45.

Naam

De N.V. staat het orkest toe de naam “Concertgebouworkest” te dragen, maar behoudt zich het recht voor, deze toestemming in te trekken.

Bibliotheek

Uit de bibliotheek, die eigendom van de N.V. is, kan de Stichting de benodigde partituren en orkestmaterialen huren tegen een nader overeen te komen huurprijs, bij voorkeur tegenover een bedrag per jaar ineens, bijvoorbeeld van 5 à 8% van de getaxeerde waarde der bibliotheek. Deze waarde moet ten minste op f 100.000,- worden geschat.

De bibliothecaris wordt door de N.V. aangesteld en bezoldigd.

Instrumenten

De instrumenten, voor zover eigendom van de N.V. worden desgewenst aan de Stichting verhuurd tegen een vergoeding per jaar van een nader te bepalen percentage van de waarde daarvan.

Zaalhuur

Voor de door de Stichting te geven concerten wordt de gebruikelijke zaalhuur betaald, eveneens voor alle in het gebouw te houden repetities. Omtrent het afstaan van zalen, kamers en andere lokaliteiten, welke de orkestleden individueel voor repetities, lessen enz. benodigen, zullen speciale regelingen worden getroffen. Desgewenst wordt de recreatiezaal ten behoeve van de orkestleden aan de Stichting per jaar verhuurd.

Subsidies

Alle subsidies gaan rechtstreeks naar de Stichting.

Radio

De Stichting sluit rechtstreeks de contracten met de radio af. De N.V. ontvangt slechts een vergoeding voor de concerten, die uit het Gebouw worden uitgezonden, bijv. 20% van het honorarium dat de radio betaalt.

Personeelsbezetting

De orkestinspecteur en orkestboden treden in dienst van de Stichting. (De personeelsbezetting bij de N.V. zal nader onder de ogen moeten worden gezien.)

Pensioenfonds

De modaliteiten van de overdracht van het pensioenfonds aan de Stichting zullen onderwerp van een aparte regeling vormen.

Toonkunstkoor

Het koor der Mij. Tot bevordering der Toonkunst, afd. Amsterdam wordt zelfstandig.

Het Concertgebouw N.V. harerzijds zal er naar dienen te streven, het doel van de vennootschap, zoals dit in de statuten onder artikel 2 is omschreven, zoveel mogelijk te bevorderen. De personeelsbezetting zal gedeeltelijk er van afhangen welke richtlijnen hierbij worden vastgesteld.

Artikel 2 van de statuten luidt:

Art. 2 Doel:

- a het organiseren, in de eerste plaats van symphonieconcerten, doch desgewenst ook van andere, en het zo nodig daartoe in stand houden en exploiteren van een orkest;
- b het bouwen, verbouwen en exploiteren van een gebouw te Amsterdam, in hoofdzaak geschikt tot het geven van concertuitvoeringen;
- c het verrichten van of deelnemen aan alle handelingen, welke ter bevordering van het sub a en b omschrevene gewenst kunnen zijn, alles in den ruimsten zin des woords;
- d het deelnemen in, of zich op enigerlei wijze financieel interesseren bij andere vennootschappen of ondernemingen, welke een gelijk of soortgelijk doel beogen als deze vennootschap, of waarvan het doel kan strekken tot bevordering van het hiervóór omschreven doel.

BIJLAGE II

Reorganisatieplan Concertgebouw (Plan Heuwerkemeijer, 1944/45)¹⁰⁰⁹

Principieele grondslagen:

1. Het is de plicht van den kunstenaar de gemeenschap te doen kennismaken van zijn kunnen. Voor de reproducerende musicus is het in het bijzonder de plicht:
Een zoo uitgebreid mogelijk repertoire, zoowel klassiek als modern, naar beste kunnen ten gehore te brengen.

Dit geldt ook voor een groep musici tezamen een orkest vormende.

2. Het is de plicht van de gemeenschap dit streven te stimuleren door financieelen steun.
3. De kunstenaar heeft recht op de sociale veiligstelling van zijn positie.
4. De gemeenschap heeft het recht het financieele en artistieke beleid van de artistieke Instituten te controleren.
5. De zakelijke belangen behoren ondergeschikt te zijn aan de artistieke.

.....

Teneinde alle artistieke mogelijkheden die een orkest biedt te benutten is wenschelijk:

1^e: de vorming van een kamerorkest

2^e: de vorming van diverse kamermuziekensembles

als:

- a. strijktrio
- b. strijkkwartet
- c. blaaskwintet
- d. strijkensemble bestaande uit max. 2 violen, 2 alten, 2 celli en bas, waar noodig aangevuld met enkele blazers
- e. pianotrio
- f. pianokwartet
en -kwintet

(Een pianist is hiervoor vast aan de instelling te verbinden.)

Deze ensembles hebben hun taak in dienst van het Concertgebouw te verrichten. De leden hiervan zouden een vaste jaarlijksche toelage moeten ontvangen en bovendien een extra voor elk concert.

3^e: Aanstelling van een impresario (sic). In vast dienstverband, tegen een vastgesteld Honorarium en bovendien een extra vergoeding per afgesloten concert.

.....

De voordelen van de oprichting van de onder ten 1^e en ten 2^e genoemde ensembles zijn o.a.:

- a) Het geheele terrein der instrumentale toonkunst zou op die manier kunnen worden bestreken door het Concertgebouw (zie punt 1 van de grondslagen). Men zou bijv. een volledig overzicht kunnen geven van het instrumentaal werk van een bepaalde componist of stijlperiode.

¹⁰⁰⁹ SAA toegangsnummer 1089 (CG) ordner nummer 191, zie Reorganisatieplannen. Zie ook: Nolthenius, 'De periode Van Beinum (1945-1959)' Bijlage 1, 62, 63 in: Van Royen, *Geschiedenis en kroniek II*, (Zutphen 1989). Het plan Heuwerkemeijer, opgesteld vóór de splitsing van gebouw en orkest, is nimmer ingevoerd.

- b) het spelen van kamermuziek zal het artistiek prestatievermogen en verantwoordelijkheidsgevoel van de betrokken orkestleden en daarmee ook van het geheele orkest verhoogen.
- c) de orkestleden zullen mogelijkheden tot promotie krijgen door opnemings in de ensembles, hetgeen dus een stimulans kan zijn ter opvoering van de artistieke prestaties van de leden die plaatsing in deze ensembles zouden wenschen.
- d) bij een doelmatig organiseren van de kamermuziekconcerten (bijv.) door inlassching in series waarin ook orkestconcerten gegeven worden) zal men een groot publiek kunnen kweken, hetgeen behalve artistieke ook financiële voordelen zal kunnen opleveren.

Als voordelen van het instellen van een impresario in vasten dienst noemen wij:

- a) ontlasting van den artistiek leider van verschillende min of meer zakelijke werkzaamheden.
- b) de financiële resultaten van zijn arbeid komen grotendeels ten goede aan het Concertgebouw.
- c) de data van optreden van het orkest, zoowel als van de ensembles worden vastgesteld door den impresario en artistiek leider, waardoor het vragen van verlof, zooals dit tot dusver dikwijls voorkwam, voorkomen wordt.

Opmerking: De orkestleden die geen deel uitmaken van de ensembles mag het niet onmogelijk gemaakt worden op eigen gelegenheid in klein verband op te treden, voorzover de werkzaamheden van het orkest dit toelaten.

De toekomstige structuur van het Concertgebouw denken wij als volgt:

Aan het hoofd een *artistiek leider*, musicologisch en literair onderlegd, te benoemen mede op advies der orkestvertegenwoordiging (bij voorkeur een speciale artistieke commissie van de orkestvertegenwoordiging).

De taak van den *zakelijk leider* is er op toe te zien dat de exploitatie van het orkest, de ensembles en het gebouw zoo voordelig mogelijk geschiedt, zonder dat artistieke belangen geschaad worden.

Bij eventuele geschillen over artistieke en zakelijke motieven geven de eerste den doorslag. De zakelijk leider, die een muzikkenner behoort te zijn, moet door de Regeering benoemd worden.

Van Regeringswege dient ook een *contrôle*-instantie in het leven geroepen te worden die toezicht moet uitoefenen over de artistieke en financiële gang van zaken.

De artistiek leider vormt met den zakelijk leider het bestuur van de instelling.

De impresario vormt als het ware de verbinding tusschen zakelijke en artistieke belangen, zooals reeds gezegd met vooropstelling van de laatste. Hij moet *uitsluitend* in dienst van de instelling staan en geniet een vast honorarium, verhoogd met een provisie van elk door hem afgesloten concert.

Zijn taak is het organiseren van buitenlandsche tournee's, het doen optreden van het orkest en de kamermuziekensembles alsmede van solisten uit het orkest in en buiten Amsterdam. Een en ander eventueel op uitwisselingsbasis. Voorts het zoeken van verbindingen met groote buitenlandsche dirigenten en solisten enz. enz. De impresario zal in voortdurend nauw contact moeten werken met de artistieke leiding (w.o. de dirigenten en de orkestvertegenwoordiging) alsmede met de zakelijke leiding.

De afdeling zaalexplotatie is o.a. ondergeschikt aan den impresario. Verhuur van de concertzalen mag slechts plaats vinden op data welke daarvoor door den impresario zijn vrijgegeven.

De orkestvertegenwoordiging wordt op democratische wijze door de orkestleden gekozen. Zij heeft tot taak de artistieke en sociale belangen van de orkestleden te behartigen en alles wat daarmee samenhangt, dus de belangen van het geheele orkest en de daaruit te vormen ensembles waar nodig te bepleiten. Tenminste één lid van deze orkestvertegenwoordiging moet beschouwd kunnen worden als de woordvoerder van de ensembles. Zij heeft bovendien te zorgen voor de handhaving van de discipline in het orkest en het opvoeren van het artistieke verantwoordelijkheidsbesef. Dit is n.l. als tegenwicht voor de te verkrijgen medezeggenschap noodzakelijk. De orkestleden, ensembles enz. zullen zich slechts via de orkestvertegenwoordiging in verbinding kunnen stellen met de artistieke leiding, de zakelijke leiding en impresario.

Het orkest zal in het middelpunt van de instelling blijven staan en de artistieke en zakelijke belangen van het orkest zullen altijd in de eerste plaats in oogenschouw moeten worden genomen.

De vorming der ensembles dient zoo mogelijk door de musici zelf ter hand worden genomen. De artistieke leiding moet echter zijn invloed op de samenstelling en het repertoire kunnen doen gelden.

BIJLAGE III

De financiële partners van het Koninklijk Concertgebouworkest (anno 2011)¹⁰¹⁰

Subsidiënten

De gemeente Amsterdam en het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, samen goed voor ongeveer 50% van het jaarbudget van circa 25 miljoen euro.

Hoofdsponsors

ING en Unilever

Sponsors

Allen & Overy, De Brauw Blackstone Westbroek, Loyens & Loeff, PwC, Stibbe

(Bijdragen van sponsors komen ten goede aan behoud en versterking van de artistieke kwaliteit van het Concertgebouworkest, met name aan gastdirigenten en solisten)

Donateurs

Het Gouden Gilde (particuliere schenkers): circa zevenhonderd leden inclusief enkele fondsen op naam. Deze leden schonken ooit ieder minimaal 5.000 euro. Zij steunen de aankoop van hoogwaardige muziekinstrumenten voor orkestmusici, het pro-gramma voor jong talent van het orkest, bijzondere artistieke projecten en het *endowment*.

De Salon

Zakelijke schenkers: ruim zeventig leden en partners die vooral jongere orkestleden steunen bij hun persoonlijke ontwikkeling, de aankoop van muziekinstrumenten mogelijk maken en daarnaast de Prix de Salon uitreiken.

Vereniging Vrienden

De jaarlijkse donatie van de vriendenvereniging bedraagt circa 100.000 euro.

Buitenlandse vrienden

Internationale particuliere en zakelijke schenkers. De steunverenigingen in de VS, Zwitserland, het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk en België versterken de internationale relaties en vergroten de zichtbaarheid van het orkest. De buitenlandse vrienden steunen dezelfde doelen als de leden van het Gouden Gilde.

Samenstelling jaarbudget

Concerten binnenland: 27%; concerten buitenland 16%; subsidies 53%; sponsoring 4%.

¹⁰¹⁰ Koopman, 'De financiële partners' in: Khalifa e.a. (red.) *Bravo!*, 244, 245.